

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Kozenkow Judit

Rendszerváltás, intézmények és gazdasági növekedés

Az intézmények szerepe Lengyelország és Magyarország gazdasági teljesítményében 1990 és 2010 között

című Ph.D. értekezéséhez

Témavezető:

Benczes István, Dr. habil.
egyetemi docens

Budapest, 2011

Világgazdasági Tanszék

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Kozenkow Judit

Rendszerváltás, intézmények és gazdasági növekedés

Az intézmények szerepe Lengyelország és Magyarország gazdasági teljesítményében 1990 és 2010 között

című Ph.D. értekezéséhez

Témavezető:

Benczes István, Dr. habil.
egyetemi docens

© Kozenkow Judit

Tartalomjegyzék

1. Kutatási előzmények és a téma indoklása	4
2. A felhasznált módszerek	7
3. Az értekezés eredményei.....	10
3.1 Lengyelország intézményi sajátosságai	10
3.2 Magyarország intézményi sajátosságai.....	11
3.3 Lengyelország és Magyarország összehasonlítása	12
3.4 Következtetések összegzése.....	14
4. Főbb hivatkozások.....	16
5. A témakörrel kapcsolatos publikációk	22

1. Kutatási előzmények és a téma indoklása

A rendszerváltás vagy tranzíció kifejezéssel illetett folyamatok, azaz a szocializmusból kapitalizmusba való komplex átmenet, a gazdaság, a politika és a társadalom szintjén egyaránt jelentkezett az 1989/91-ig szovjet befolyás alatt álló országokban. A tervgazdaságról a piacgazdaságra való áttérés, az addigi állami tulajdon privatizációján keresztül a magántulajdon kiteljesedése, valamint a diktatúrából a demokráciába való átmenet az állampolgári jogok érvényesülésével a volt szovjet tagköztársaságokban a mai napig nem fejeződött be, a kelet-közép-európai országokban ellenben az Európai Unióhoz való csatlakozással (2004-ben, illetve 2007-ben) lezárult.

A rendszerváltás folyamatai – a kezdetben mindenhol jelentkező, úgynevezett transzformációs visszaesés (Kornai 1993), amely a kibocsátás, a foglalkoztatás, a jövedelmek és az életszínvonal visszaesésével járt, valamint az elkerülhetetlen szerkezetátalakítás és intézményépítés – közben az egyes országok eltérő módszereket és átalakulási pályákat választottak, így mindezek következtében különböző gazdasági teljesítményt értek el. A rendszerváltó országokkal foglalkozó kutatók, mint Cernat (2006), Havrylyshyn (2006) vagy Csaba (2009) az országokat, azok gazdasági teljesítményének összehasonlításához, különböző szempontok és mutatószámok alapján csoportosítják. Ennek során egy-egy ország más-más kategóriába kerül, némi teljesítménybeli különbséget sejtetve ezzel a gyakran együtt szereplő, látszólag hasonló országok között is. Ebből adódóan a következő kérdést fogalmaztuk meg:

Hogyan lehet alaposabb, mélyebb magyarázatot adni a rendszerváltó országok különböző gazdasági teljesítményére?

A feltett kutatási kérdés megválaszolásához Lengyelországot és Magyarországot hasonlítottuk össze. A kiválasztott két ország az előbb ismertetett valamennyi csoportosítás során ugyanabban a kategóriában szerepelt, az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank (1999) elemzése szerint a szocialista időszak végén jelentős hasonlóságokat mutattak, és az 1990-es évtizedben a rendszerváltást sikeresen végrehajtó országok gyakran együtt emlegetett példái voltak. Ennek ellenére a gazdasági növekedés ütemét, és különösen annak trendjét tekintve a két ország között hosszú távon – a rendszerváltás kezdetétől eltelt időszak alatt – eltérést figyelhettünk meg: Lengyelország stabilan jó, Magyarország azonban változó teljesítményt nyújtott.

A gazdasági teljesítmény alaposabb magyarázatakor a Lengyelország és Magyarország között mutatkozó számos hasonlóság felnagyította azokat a tényezőket, amelyek a különbségeket okozták. A leggyakrabban mennyiségi mutatószámokban megnyilvánult egyezések lehetővé tették, hogy azokra a tényezőkre irányítsuk a figyelmünket, amelyekre a főáramnak tekintett neoklasszikus közgazdaságtan, vagy az annak alapjain nyugvó növekedési elméletek nem koncentráltak. A két ország hasonlósága, ugyanakkor mégis eltérő gazdasági teljesítménye tudatában pontosítottuk és szűkítettük a feltett kutatási kérdést:

Mi okozza Lengyelország és Magyarország eltérő gazdasági teljesítményét? Melyek a gazdasági növekedés legfőbb meghatározó tényezői a két országban?

A rendszerváltó országokat vizsgáló, az 1990-es években készített tanulmányok szinte kizárólag a neoklasszikus közgazdaság alapvetéseire építettek, annak mennyiségi szemléletét alkalmazták. Ezek közül említést érdemel de Melo et al. (1996) „*From Plan to Market*” című nagyívű munkája, amely a növekedés, az infláció és a liberalizáció összefüggéseit elemezte, továbbá Fischer et al. (1998) tanulmánya, amely a makrogazdasági teljesítmények vizsgálata során a növekedést a szigorú fiskális politikával, a rögzített árfolyamrendszerrel és főként a strukturális reformok együttesével magyarázta. Fischer – Sahay (2000) a kezdeti évek gazdasági növekedését a szocializmus alatt eltöltött évek számával és a humántőke fejlettségével magyarázta, hosszú távon pedig a stabilizációs és strukturális politikák növekedésben betöltött szerepét azonosította domináns magyarázó erőként. Ezekben a tanulmányokban Lengyelország és Magyarország között nem találtunk különbséget.

A hagyományos, mainstream által alkalmazott mennyiségi mutatószámok, amelyekre a fentebb bemutatott tanulmányok is építettek, – úgymint a költségvetési egyenleg, az államadósság, az infláció, a munkanélküliség, vagy akár a gazdasági növekedés üteme – kevésbé megbízható képet adtak az átalakuló országokról. Ezek nyomán az 1990-es évtized végére erősen megkérdőjeleződött a neoklasszikus közgazdaságtan relevanciája a tranzíció tanulmányozásában. (Csaba 2002)

Az 1970-es évektől megjelenő új elméletek és empirikus munkák egyre nagyobb szerepet tulajdonítottak az intézményeknek a gazdasági növekedés magyarázatában. Az intézményi tényezőket hangsúlyozó kifejezetten a rendszerváltó térségre koncentráló vizsgálatok az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank elemzéseivel kezdődtek meg, amelyek (*Transition Report*) évente adnak számot a 29 rendszerváltó ország gazdasági intézményeinek minőségében bekövetkező változásról. A térséggel foglalkozó kutatók közül Havrylyshyn a

makrogazdasági politikák és a strukturális reformok gazdasági teljesítményt erőteljesen befolyásoló hatása mellett az intézményi fejlettség szintjének pozitív szerepét is bizonyította. (Havrylyshyn – van Rooden 2003, Havrylyshyn 2006) Más szerzők, mint Bönker (2006), Cernat (2006), Opper (2004), Pejovich (2003) és Roland (2000) a formális intézményi tényezőket integrálták elemzéseikbe a rendszerváltó országok gazdasági teljesítményeinek teljesebb magyarázatához. Bönker a fiskális reformok útját vizsgálta Csehország, Lengyelország és Magyarország esetében az Európai Unióhoz való csatlakozásig. Cernat Közép- és Kelet-Európa országaiban regresszió-analízis segítségével vizsgálta a munkaerőpiaci alkuviszonyok, a bankszektor fejlettsége és az állami beavatkozás mértéke, mint intézményi változók hatását a gazdasági növekedésre. Opper a privatizációs folyamatokon keresztül a tulajdonjogi viszonyok növekedésre gyakorolt hatását tanulmányozta. Pejovich a tulajdonjogok garantáltsága, a szerződések kikényszeríthetősége, a független bírói hatalom és az alkotmány mellé az egyének viselkedési sajátosságait, normáit is integrálta az elemzésbe. A fentebbi munkák mindegyikében bizonyítást nyert az alkalmazott formális intézményi változók növekedést befolyásoló szignifikáns hatása. Ugyanakkor – Pejovich előremutató vizsgálatán kívül – nem találtunk a térségre koncentrált, az informális intézmények hatásaira vonatkozó makroszintű vizsgálatokat.

A rendszerváltás folyamatait, valamint az intézményeket vizsgáló eddigi munkák alapján a következő hipotézist és annak három alhipotézisét fogalmaztuk meg:

Lengyelország és Magyarország eltérő gazdasági teljesítménye az intézményi sajátosságok különbségeiből adódik.

- a) A lengyel és magyar gazdasági intézmények között nincsenek jelentős eltérések, ezért a teljesítménybeli különbségeket nem ezek a tényezők magyarázzák.***
- b) A gazdasági teljesítmények eltérései elsősorban a politikai intézmények különbségeire vezethetők vissza.***
- c) Az informális intézmények különbségei meghatározó szerepet töltenek be a két ország gazdasági teljesítményében.***

2. A felhasznált módszerek

A hipotézisek teszteléséhez a gazdasági növekedésre adott neoklasszikus közgazdaságtani magyarázatokból, és azok hiányosságait ért kritikákból indultunk ki. A bírálatok nyomán az 1970-es évektől megjelenő vagy újjáéledő elméletek kitágították a mainstream leszűkített elemzési kereteit, és hangsúlyozták az intézmények fontos szerepét, mint a növekedés közvetlen vagy közvetett magyarázó változóit. Az elméleti irodalom áttekintéséből azt a következtetést vontuk le, hogy a gazdasági teljesítmény mélyebb magyarázatához az intézmények vizsgálata járul hozzá.

Az intézmények komplex együttesének részletes vizsgálatával kizárólag az új intézményi közgazdaságtan foglalkozik. Az irányzat a neoklasszikus közgazdaságtan formalizált eszközeinek elfogadása mellett az intézményi tényezők növekedésre gyakorolt hatását hangsúlyozza. Elemzéseiben multidiszciplináris megközelítést alkalmaz, és metodológiai individualizmusra (korlátozott racionalitásra) épít. Az elemzések nem matematikai modellek felállításával kezdődnek, hanem stilizált tények és lehetséges oksági kapcsolatok feltárásával. A következtetés iránya az elvonttól a konkrét felé halad. Az elmélet főként esettanulmányokon, történeti elemzéseken, ökonometriai vizsgálatokon és terepkutatásokon keresztül nyújt széleskörű, összetett gazdasági elemzéseket.

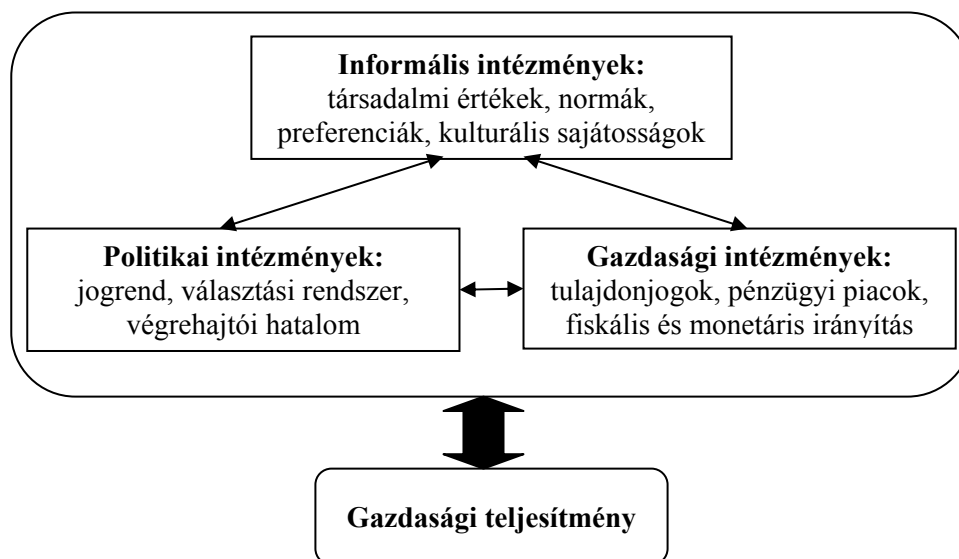
Az új intézményi közgazdaságtan eddigi empirikus eredményei meggyőző bizonyítékot szolgáltatnak arra, hogy az intézményi változók, amelyek formális és informális csoportra oszthatók, közvetlen és közvetett módon egyaránt szignifikáns hatást gyakorolnak a gazdasági növekedésre. A formális intézmények terén Acemoglu (2005), Alesina (2004), Barro (1996), Clague (1997), Mauro (1995), Lane – Tornell (1999) munkái emelkednek ki, az informális intézményeket többek között Boettke et al. (2008), Knack – Keefer (1997), Pejovich (2003), Tabellini (2005) és Williamson (2009) vizsgálja. Mindezek következtében az új intézményi közgazdaságtan a rendszerváltás alatt a politikai, gazdasági és társadalmi dimenzióban lezajlott intézményi változások elemzésére kiválóan alkalmasnak bizonyult, az általunk vizsgált két ország elemzéséhez megfelelő elméleti és módszertani alapot nyújtott.

A hipotézisek bizonyítására módszertani keretként a már ismertetett új intézményi közgazdaságtan mellett az összehasonlító gazdaságtant is alkalmaztuk, amely interdiszciplináris megközelítéséből adódóan szintén nem tekinti semlegesnek az intézményeket, a gazdasági rendszerek egymáshoz viszonyított elemzéséhez tökéletes alapot nyújt. Kiegészítő módszerként felhasználtuk az ökonometria és a statisztika néhány elemzési

eszközét, nevezetesen a korreláció-számítást, valamint az átlagok számítását, trendek illesztését. Az ismertetett módszertani eszközökkel, kvalitatív és dinamikus szemléletben esettanulmányokat készítettünk. A logikai következtetéseket deduktív módon vontuk le.

A hipotézisekben a függő változót a lengyel és magyar gazdasági teljesítmény képezte, amelyet a reál GDP éves növekedési ütemével azonosítottunk. A magyarázó változókat az intézmények testesítették meg, amelyek „a társadalom játékszabályai, vagy konkrétan az egyének által lefektetett korlátok, amelyek az emberek közötti interakciókat alakítják.” (North 1990, p. 3) Három fő magyarázó változót vizsgáltunk: politikai intézmények, gazdasági intézmények (együttesen formális intézmények) és informális intézmények. A gazdasági növekedés és az intézmények kapcsolata tekintetében – Williamson (2000), Acemoglu et al. (2004) és Alston (2010) modelljét alapul véve – az informális és a formális intézmények együttes hatását fogadtuk el a gazdasági teljesítményre a visszacsatolásokkal együtt. Az intézmények között kölcsönös oda-vissza érvényesülő hatásokat tételeztünk fel. Az empirikus vizsgálatokhoz a keretet az 1. ábra mutatja be.

1. ábra: Az intézmények és a gazdasági növekedés kapcsolata

Forrás: saját ábra

A kutatás során elsősorban statisztikai adatok másodelemzését végeztük. Az adatgyűjtés nem valószínűségi mintavétellel, szakértői kiválasztással történt. Az országok éves GDP növekedési rátáinak forrása a Nemzetközi Valutaalap: *World Economic Outlook Database 2011* volt. A gazdasági és politikai intézmények méréséhez a Heritage Foundation gazdasági

szabadság indexét, a *Worldwide Governance Indicators* közül a jog uralmát, a végrehajtói hatalom hatékonyságát és a politikai stabilitást kifejező mutatószámokat, valamint a Freedom House választási folyamatokat minősítő indexét használtuk fel. Az informális intézmények esetében a *European Values Study* felmérési adatai alapján saját indexet számítottunk. Vizsgálatainkat az 1990-től 2010-ig terjedő időszakra folytattuk le.

3. Az értekezés eredményei

Az elméleti keretek lefektetése után empirikus vizsgálatainkat a lengyel és magyar intézményi sajátosságok meghatározása, és azok különbségeinek azonosítása jelentette, amelyet a szocialista időszak alatt végrehajtott intézményi reformokra, főbb makrogazdasági mutatószámokra, a politikai és gazdasági szférában végbement folyamatokra és közvélemény-kutatások adataira alapoztunk.

3.1 Lengyelország intézményi sajátosságai

Lengyelország esetében megállapítottuk, hogy a gazdasági dimenzióban lejátszódott folyamatok, különösen a Balcerowicz által megkezdett, majd az ezredfordulóig következetesen folytatott reformok, stabil gazdasági intézményrendszert eredményeztek. A tulajdonjogok tekintetében a kisvállalati privatizáció korai megindulása és sikeressége a magánszektor dinamikus terjedéséhez vezetett. A nagyvállalatok esetében azonban a privatizációs folyamat akadozott, a lengyel nagyvállalatok közel 50 százaléka még 2010-ben is állami kézben volt. A pénzügyi rendszer fejlődése a rendszerváltás előtt a kétszintű bankrendszer létrehozásával kezdődött el, majd tartós állami jelenlét mellett fokozatosan haladt előre a nemzetközi előírásoknak megfelelő szabályozással és a hatékony felügyeleti hatóságok felállításával. A lengyel fiskális irányítás a stabilizáció, liberalizáció és privatizáció eredményeként, majd az adórendszer reformjain keresztül egyre inkább csökkentette befolyását a gazdasági folyamatokra. A gazdaságpolitikai döntéshozatal a politikai viták, kormányváltások ellenére a rendszerváltást követő első évtizedben következetesen valósult meg. A reformok végrehajtása a következő tíz évben már lassabb ütemben haladt, és a költségvetési hiány növekedése is problémát okozott. A monetáris politika következetesen az infláció letörését, majd alacsony szinten tartását célozta a független jegybank és a monetáris tanács irányítása alatt, lebegő árfolyamrendszer mellett.

A lengyel politikai intézményeket tekintve megállapítottuk, hogy a jogrend, avagy a jog uralma a kerekasztal-tárgyalások során kompromisszummal létrehozott demokratikus alapintézményeken keresztül, az 1997-ben elfogadott, hatályos alkotmány alapján, félpreszidenciális köztársasági keretek között érvényesült. A köztársasági elnököt és a kétkamarás parlamentet is arányos választási rendszerben, közvetlenül választották. A rendszer minél nagyobb választói képviseletet tett lehetővé, amely a kezdeti időszakban a parlamenti pártok nagy számához és sokpárti koalíciókhoz vezetett, az évek során azonban a

választási törvény többszöri módosítása hozzájárult a politikai viszonyok konszolidálódásához. A végrehajtói hatalmat a köztársasági elnök és a minisztertanács együttesen gyakorolta. A rendszerváltást követő első évtizedben a kormányok átlagos hivatali ideje a másfél évet sem érte el. A második évtizedben a helyzet valamelyest konszolidálódott, de a kormányok gyakori leváltása továbbra is jellemző maradt, ráadásul egy ízben előrehozott választások megtartására is szükség volt. A köztársasági elnök és a kormányok közötti ellentétek jelentős féket jelentettek a döntéshozatalban, ugyanakkor a gazdaságpolitikai reformok végrehajtása erős támogatás mellett, töretlenül valósult meg a rendszerváltás után – függetlenül a politikai viszályoktól.

Lengyelország informális intézményeiről megállapítottuk, hogy a gazdasági növekedésre közvetlenül, pozitívan ható társadalmi értékek közül az egyének nagyfokú döntési szabadsága, valamint a tolerancia és tisztelet kiemelkedően magas szintje, ugyanakkor az egymás iránti bizalom alacsony szintje jellemezte a lengyel társadalmat. A növekedést negatívan befolyásoló engedelmisség viszonylag alacsony szintet mutatott az elmúlt 20 évben. A közvetetten érvényesülő informális intézmények közül a normakövetés magas szintjét állapítottuk meg, amely alacsony politika iránti érdeklődéssel és választásokon való részvételi aránnyal párosult. A társadalom a radikális reformok támogatása felől a gradualista szemlélet felé mozdult el.

3.2 Magyarország intézményi sajátosságai

Magyarország esetében megállapítottuk, hogy a tulajdonjogok rendszerének átalakulása már 1968-ban megkezdődött, majd a lényegi folyamatokat a magánszektor kiteljesedéséhez a rendszerváltás után azonnal megkezdett nagyvállalati privatizáció jelentette. A kisvállalati privatizáció csak később kezdődött el, ugyanakkor az 1990-es évek végére gyorsan be is fejeződött. A pénzügyi piacok evolúciója a magyar bankrendszernek már a rendszerváltás előtt kétszintűvé alakulásával megkezdődött, majd a törvényi szabályozás fokozatos kiteljesedésével és a nyugati standardok átvételével folytatódott. A bankrendszer privatizációja viszonylag hamar befejeződött, amelyhez az intézményi típusú befektetők megjelenése is hozzájárult a 2000-es évek elején. A magyar fiskális irányítás erősen kötődött a választási ciklusokhoz, a kormányok aktuális érdekeit, akaratát tükrözte. Az állam szinte valamennyi fronton erőteljesen jelen volt a gazdasági folyamatokban, ezért a fiskális politika és emiatt a költségvetési hiány domináns tényező volt a gazdasági teljesítmény alakulásában. A monetáris politika a független jegybank és a monetáris tanács döntései nyomán elsősorban

inflációs célt követett, a 2000-es években azonban főként következetlen lépések jellemezték. A lebegő árfolyamrendszer bevezetése viszonylag későn, 2008-ban történt meg.

A magyar politikai intézményrendszerben a jogrend érvényesülése, avagy a jog uralma a rendszerváltást követően a demokrácia formális kereteinek létrejöttével együtt valósult meg. A módosításokkal hatályos 1949. évi alkotmány szerint a parlamentáris demokrácia keretei érvényesültek. A német mintára kialakított vegyes választási rendszer a 20 év során nem változott, a választások során alapvetően a nagy pártokat juttatta előnyhöz és a győztes javára torzított. A végrehajtói hatalom alkotmányból eredően erős pozíciót tudhatott magáénak. A választási ciklusokat szinte valamennyi kormány kitöltötte, előrehozott választásokra egyszer sem volt szükség, habár a 2000-es években sor került néhány kormányátalakításra. A kormányok által a választási ciklusok alatt hozott gazdaságpolitikai döntések, különösen a fiskális intézkedések, az ország gazdasági teljesítményében meghatározó szerepet játszottak. Magyarország informális intézményeiről megállapítottuk, hogy a gazdasági növekedésre közvetlenül ható társadalmi értékek közül az egyének nagyfokú döntési szabadsága, valamint a tolerancia és tisztelet közepesen magas szintje, ugyanakkor az egymás iránti bizalom alacsony szintje jellemezte a társadalmat. A növekedést negatívan befolyásoló engedelmesség közepes, inkább alacsony szintet ért el a vizsgált 20 évben. A közvetetten érvényesülő informális intézmények közül a normakövetés magas szintjét állapítottuk meg, amely alacsony politika iránti érdeklődéssel, ugyanakkor a választásokon való viszonylag magas részvételi aránnyal, valamint a gradualista szemlélet egyértelmű társadalmi támogatottságával párosult.

3.3 Lengyelország és Magyarország összehasonlítása

Lengyelország és Magyarország egyenkénti részletes elemzése után összehasonlítottuk a két országot a makrogazdasági mutatószámok és a meghatározott intézményi sajátosságok mentén annak érdekében, hogy azonosítsuk az eltérő gazdasági teljesítmények magyarázó tényezőit.

A két ország 1990 és 2010 közötti makrogazdasági teljesítményében hasonlóságként jelentkezett az 1990-es évtizedben a gazdaságok növekedési ütemének átlagosan magas szintje, az infláció és a munkanélküliség csökkenése, valamint a vizsgált 20 évben végig a külföldi közvetlen befektetések folyamatos beáramlása. Jelentős különbségeket a fiskális mutatók értékeiben, valamint a 2000-es évtizedben szinte valamennyi vizsgált mutató alakulásában tapasztalhattunk. A jobb teljesítményt minden tekintetben Lengyelország érte el.

Mindezekből fiskális és strukturális eltérésekre következtettünk, amelyeket az intézményi tényezők összehasonlítása alá is támasztott.

A gazdasági intézmények összehasonlításából azt állapítottuk meg, hogy Lengyelország és Magyarország a tulajdonjogok rendszere és a pénzügyi piacok tekintetében hasonlóknak mutatkozott. A fiskális és – kisebb mértékben – a monetáris irányítás különbözött a vizsgált időszakban. Az intézményi tényezők minőségét Lengyelországban valamennyi esetben jónak, erősnek ítéltük meg. Magyarország esetében is jó minőségű, hatékony gazdasági intézményeket azonosítottunk, a fiskális irányítást kivéve, amelyet gyengének tartottunk.

A politikai intézmények összehasonlításakor jelentős eltéréseket állapítottunk meg a két ország között. A jogi keretek, a választási rendszer és a végrehajtói hatalom is különbözött. Azok minőségét, azaz a 20 év alatt bekövetkezett változásokat figyelembe véve meghatároztuk, hogy a jog uralma a két országban eltérő keretek között érvényesült. A választási rendszerben Magyarországon nem következett be változás, Lengyelországon pedig a módosítások eredményeként javulás ment végbe. A végrehajtói hatalmat, ugyan eltérő okok miatt, összességében mindkét országban gyengének ítéltük. Lengyelország esetében a kormányok alkotmányos pozíciójuknál fogva korlátozott hatáskörét a pártstruktúra fragmentáltságából adódó gyakori kormányváltások gyengítették, a gazdaságpolitikai döntéshozatal ugyanakkor következetesen ment végbe. Magyarország esetében az alkotmányból eredő erős kormányzati pozícióhoz és stabil választási ciklusokhoz következetlen döntéshozatal járult.

Az informális intézmények tekintetében Lengyelországban és Magyarországon csupán a társadalmat jellemző tolerancia és tisztelet mértékében és a választásokon való részvétel arányában állapítottunk meg csekély különbséget, az előbbi a lengyel, az utóbbi a magyar társadalomban ért el magasabb szintet. Az informális intézményeket mindkét országban erősnek ítéltük meg. Különbséget abban fedezhettünk fel, hogy amíg Lengyelországban az állam kisebb befolyása miatt jobban érvényesültek, addig a magyar informális intézmények a végrehajtói hatalom erős befolyása miatt háttérbe szorultak.

A kvalitatív vizsgálatokat a formális intézmények esetében korreláció-számítással is megerősítettük. Ennek során a lengyel reál GDP éves növekedési ütemével egyik intézményi index sem mutatott erős korrelációt, Magyarország esetében a gazdasági növekedéssel szoros pozitív kapcsolatban a tulajdonjogok biztonsága és szabadsága, a választások minősége, valamint a végrehajtói hatalom hatékonysága állt. Az informális intézmények gazdasági növekedéssel való kapcsolatát idősorok hiányában nem tudtuk ökonometriai módszerrel

meghatározni, de a két ország között e téren mutatkozott jelentéktelen különbséget az általunk készített index megerősítette.

Összefoglalóan azt állapítottuk meg, hogy Magyarországon a végrehajtói hatalom játszotta a domináns szerepet a gazdasági folyamatokban, amely a gazdasági és az informális intézmények háttérbe szorulásával együttesen határozta meg az ország gazdasági teljesítményét a rendszerváltástól 2010-ig. Lengyelország jobb gazdasági teljesítményében a kiszámítható és stabil gazdasági intézmények, valamint az erős informális intézmények játszottak meghatározó szerepet ugyanebben az időszakban.

3.4 Következtetések összegzése

A disszertáció három empirikus fejezete együttesen szolgált arra, hogy a felállított hipotéziseket megvizsgáljuk, és eldöntsük azok helyességét. Az új intézményi közgazdaságtan elméleti és módszertani alapvetéseit alkalmazva az intézményeket tekintettük a gazdasági teljesítmény meghatározó tényezőinek. Lengyelország és Magyarország gazdasági, politikai (együttesen formális) és informális intézményeinek részletes elemzése, majd összehasonlítása során számos eltérést állapítottunk meg a két ország között. Ezek megfelelő bizonyítékot szolgáltattak ahhoz, hogy a fő hipotézist, miszerint Lengyelország és Magyarország eltérő gazdasági teljesítménye az intézményi sajátosságok különbségeiből adódik, elfogadjuk.

A három alhipotézisről a következőket állapítottuk meg: elfogadtuk, hogy Lengyelország és Magyarország gazdasági teljesítményének eltérései elsősorban a politikai intézmények különbségeire vezethetők vissza, mivel a két ország közötti legfőbb különbségeket – és Magyarország esetében a domináns magyarázó tényezőt is (végrehajtói hatalom) – a politikai intézményekben találtuk. A gazdasági intézményekre vonatkozó hipotézist szintén elfogadtuk azzal a kiegészítéssel, hogy az intézmények közül a fiskális irányítás eltérést mutatott a lengyel és magyar összehasonlításban, és a teljesítménybeli különbségeket ez a tényező befolyásolta. A magyar fiskális irányítás a végrehajtói hatalom dominanciájából adódóan meghatározó szerepet töltött be a gazdasági teljesítményben, ezzel szemben Lengyelországban a gazdasági intézmények stabil és hatékony együttese jutott érvényre. A harmadik alhipotézist, miszerint az informális intézmények különbségei meghatározó szerepet töltenek be a két ország gazdasági teljesítményében, elvetettük. A két ország informális intézményeiben nem találtunk jelentős különbséget. Eltérést abban állapítottunk meg, hogy amíg Lengyelországban a gazdaság viszonylag önálló működése miatt ezek az intézmények

jobban érvényesültek, addig Magyarországon a végrehajtói hatalom erős befolyása miatt háttérbe szorultak.

A hipotézisek elfogadása, illetve elvetése alapján további kutatási irányként a formális és informális intézmények közti kapcsolatok, összefüggések, és azok csatornáinak, mechanizmusainak feltérképezését határoztuk meg. Ugyanakkor az informális intézmények mélyebb elméleti és empirikus vizsgálata, azok gazdasági teljesítményben betöltött szerepének pontosabb meghatározása is további kutatásra érdemes.

Az értekezés újszerűségét a formális és informális intézmények együttes vizsgálata jelentette Lengyelország és Magyarország gazdasági teljesítményének magyarázatában. Az intézményi tényezők alkalmasak a hosszú távú gazdasági teljesítmény meghatározására a rendszerváltó országokban is, ahol a neoklasszikus közgazdaságtan mennyiségi szemlélete és feltételrendszere korlátokba ütközik. Az értekezés hiánypótló abban a tekintetben, hogy két, a rendszerváltás kezdetén sikeresnek ítélt országot hosszú távú gazdasági teljesítményük eltérésére alapozva hasonlított össze a formális és informális intézmények mentén. Lengyelország stabil gazdasági teljesítményének és Magyarország változó teljesítményének összehasonlítása olyan tényezők szerepére világított rá, amelyekre a jövőben nagyobb figyelmet fordítva a politikai döntéshozók jobb gazdasági teljesítmény elérését vagy annak fenntartását biztosíthatják.

4. Főbb hivatkozások

- Acemoglu, Daron – Johnson, Simon – Robinson, James (2004): Institutions as the Fundamental Cause of Long-Run Growth. *NBER Working Paper 10481*, NBER, Cambridge
- Aghion, Philippe – Alesina, Alberto F. – Trebbi, Francesco (2004): Endogenous Political Institutions. *Quarterly Journal of Economics*, 119:2, pp. 565-611.
- Alston, Lee – Melo, Marcus – Mueller, Bernardo – Pereira, Carlos (2010): Power, Beliefs and Institutions: A Conceptual Framework. *Washington University Conference Paper*, St. Louis, <http://cniss.wustl.edu/files/cniss/alstonpaper.pdf>, Letöltve: 2010. november 6.
- Aron, Janine (2000): Growth and Institutions: A Review of the Evidence. *The World Bank Research Observer*, 15:1, pp. 99-135.
- Balcerowicz, Leszek (1994): Understanding Postcommunist Transitions. *Journal of Democracy*, 5:4, pp. 75-89.
- Bara, Zoltán – Szabó, Katalin (2004, szerk.): *Gazdasági rendszerek, országok, intézmények*. Aula Kiadó, Budapest
- Barro, Robert J. – Sala-i-Martin, Xavier (1995): *Economic Growth*. McGraw-Hill, New York
- Bauer, Tamás (1991): Reforming or perfecting the economic mechanism. In: Fehér, Ferenc – Arató, Andrew (1991, szerk.): *Crisis and Reform in Eastern Europe*. Transaction Publishers, London, pp. 99-120.
- Benczes, István (2008): *Trimming the Sails, The Comparative Political Economy of Expansionary Fiscal Consolidations*. CEU Press, Budapest
- Benczes, István (2010): Market reform and fiscal laxity in Communist and post-Communist Hungary: a path-dependent approach. *International Journal of Emerging Markets*, 6:2, pp. 118-131.
- Belka, Marek (2001): Lessons from the Polish transition. In: Blazyca, George – Rapacki, Ryszard (2001, szerk.): *Poland into the new Millennium*. Edward Elgar Publishing Inc., Cheltenham, pp. 13-33.
- Berend, Iván (1990): *The Hungarian Economic Reforms 1953-1988*. Cambridge University Press, Cambridge

- Bod, Péter Ákos (1989): Deregulation and Institution Building. Lessons from the Reforms of the Hungarian Public Sector. *Jahrbuch der Wirtschaft Osteuropas*, 13:1, pp. 110-126.
- Bod, Péter Ákos (2007): A 27 uniós országból csak 26 áll jobban nálunk...*Magyar Szemle*, Új folyam 16:1-2.
- Boettke, Peter J. – Coyne, Christopher J. – Leeson, Peter T. (2008): Institutional Stickiness and the New Development Economics. *American Journal of Economics and Sociology*, 67:2, pp. 331-358.
- Bönker, Frank (2006): *The Political Economy of Fiscal Reform in Central-Eastern Europe*. Edward Elgar Publishing Ltd., Cheltenham
- Brousseau, Éric – Glachant, Jean-Michel (2008): *New Institutional Economics, A Guidebook*. Cambridge University Press, Cambridge
- Burawoy, Michael – Verdery, Katherine (1999, szerk.): *Uncertain Transition. Ethnographies of Change in the Postsocialist World*. Rowman&Littlefield Publishers Inc., Lanham
- Cernat, Lucian (2006): *Europeanization, Varieties of Capitalism and Economic Performance in Central and Eastern Europe*. Palgrave Macmillan, Hampshire
- Czeglédi, Pál (2005): A társadalmi elemzés szintjei a növekedéelméletben. In: Hámori, Balázs – Czeglédi, Pál – Jankovics, László – Sági Balázs (2005, szerk.): *Paradigm Shift - Information, Knowledge and Innovation in the New Economy*. Conference proceedings. Competitio könyvek, 4. kötet, Debrecen, pp. 267-282.
- Csaba, László (1999): A rendszerváltozás elmélete és/vagy a közgazdaságtan kudarca? *Közgazdasági Szemle*, 46:1, pp. 1-19.
- Csaba, László (2002): Az átalakulás fejlődéelmélete. *Közgazdasági Szemle*, 49:4, pp. 273-291.
- Csaba, László (2009): *Crisis in Economics?* Akadémiai Kiadó, Budapest
- De Melo, Martha – Denizer, Cevdet – Gelb, Alan (1996): From Plan to Market. Patterns of Transition. *Policy Research Working Paper 1564*, World Bank Washington DC
- Dewatripont, Mathias – Roland, Gerard (1997): Transition as a process of large scale institutional change. In: Kreps, David M. – Wallis, Kenneth F. (1997, szerk.): *Advances in Economics and Econometrics: Theory and applications*. Cambridge University Press, Cambridge, pp. 240-278.

- Dobler, Constanze (2009): The Impact of Formal and Informal Institutions on Per Capita Income. *Hohenheimer Diskussionsbeiträge 319/2009*, Universität Hohenheim, Stuttgart
- Easterly, William – Levine, Ross (2001): It's Not Factor Accumulation: Stylized Facts and Growth Models. *SSRN Working Paper*, <http://ssrn.com/abstract=269108>, Letöltve: 2011. március 2.
- Economist Intelligence Unit (2008a): *Hungary Country Profile*. London
- Economist Intelligence Unit (2008b): *Poland Country Profile*. London
- European Bank for Reconstruction and Development (1994): *Transition Report*. EBRD, London
- European Bank for Reconstruction and Development (2010): *Transition Report. Recovery and Reform*. EBRD, London
- Eyal, Gil – Szelényi, Iván – Townsley, Eleanor (1998): *Making Capitalism Without Capitalists. Class Formation and Elite Struggles in Post-Communist Central Europe*. Verso, New York
- Fabrizio, Stefania – Leigh, Daniel – Mody, Ashoka (2009): The Second Transition: Eastern Europe in Perspective. *IMF Working Paper 09/43*, International Monetary Fund, Washington DC
- Fischer, Stanley – Sahay, Ratna – Végh, Carlos A. (1998): From Transition to Market, Evidence and Growth Prospects. *IMF Working Paper 98/52*, International Monetary Fund, Washington DC
- Furubotn, Eirik G. – Richter, Rudolf (2005): *Institutions and Economic Theory. The Contribution of the New Institutional Economics*. University of Michigan Press, Michigan
- Gedeon, Péter (1997): Az átalakulás gazdaságtana és a gazdaságtan átalakulása. A gazdasági rendszerek összehasonlító elméletétől a komparatív politikai gazdaságtanig. *Közgazdasági Szemle*, 44:1, pp. 56-68.
- Glaeser, Edward L. – La Porta, Rafael – Lopez-De-Silanes, Florencio – Schleifer, Andrei (2004): Do Institutions Cause Growth? *Journal of Economic Growth*, 9, pp. 271-303.
- Gomułka, Stanisław (1992): Polish Economic Reform, 1990-1991: Principles, Policies and Outcomes. *Cambridge Journal of Economics*, 16:3, pp. 355-372.

- Greskovits, Béla (1999): Consolidating Economic Reforms: the Hungarian Experience with Lessons for Poland. *CASE-CEU Working Paper 31*, CASE, Varsó, Budapest
- Hare, Paul G. (1983): The beginnings of institutional reform in Hungary. *Soviet Studies*, 35:3, pp. 313-330.
- Havrylyshyn, Oleh – van Rooden, Ron (2003): Institutions Matter in Transition, But So Do Policies. *Comparative Economic Studies*, 45, pp. 2-24.
- Havrylyshyn, Oleh (2006): *Divergent Paths in Post-Communist Transformation, Capitalism for All or Capitalism for the Few?* Palgrave Macmillan, Hampshire
- Hodgson, Geoffrey M. (1998): The Approach of Institutional Economics. *Journal of Economic Literature*, 36:1, pp. 166-192.
- Kardos, József – Simándi, Irén (2002, szerk.): *Európai politikai rendszerek*. Osiris Kiadó, Budapest
- Keman, Hans (2002, szerk.): *Comparative Democratic Politics*. SAGE Publications Ltd., London
- Kiss, János (2005): Az innováció és a technológiai fejlődés elmélete az evolucionista közgazdaságban. *Műhelytanulmány 59*, BCE Vállalatgazdaságtan Intézet, Budapest
- Knack, Stephen – Keefer, Philip (1995): Institutions and economic performance: cross-country tests using alternative institutional measures. *Economics and Politics*, 7:3, pp. 207-227.
- Knack, Stephen – Keefer, Philip (1997): Does Social Capital Have an Economic Payoff? A Cross-Country Investigation. *Quarterly Journal of Economics*, 112:4, pp. 1251-1288.
- Kołodko, Grzegorz W. (2005, szerk.): *The Polish Miracle: Lessons for the Emerging Markets*. Ashgate, Hampshire
- Kołodko, Grzegorz W. (2008): *Wędrujący świat*. Prószyński i S-ka, Varsó
- Kornai, János (1993): Transzformációs visszaesés. Egy általános jelenség vizsgálata a magyar fejlődés példáján. *Közgazdasági Szemle*, 40:7-8, pp. 569-599.
- Kornai, János (2007): *Szocializmus, kapitalizmus, demokrácia és rendszerváltás*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Magas, István (1990): Reforms Under Pressure, The Case of Hungary. *Eastern European Quarterly*, 24:1, pp. 65-100.

- Magas, István (2008): Magyarország 4 éve az Európai Unió erős gravitációjában: Új mentalitások és szabályok. In: Blahó, András (2008, szerk.): Nemzetgazdaság – Integráció – Világgazdaság, BCE Világgazdasági Tanszék, Budapest, pp. 157-170.
- Mátyás, Antal (2003): *A modern közgazdaságtan története*. Aula Kiadó, Budapest
- Mihályi, Péter (2009): A “washingtoni konszenzus” jelentősége a poszt szocialista országok számára. *Competitio*, 8:1, pp. 5-25.
- Muraközy, László (2008): Magyarország felemelkedése és hanyatlása. *Közgazdasági Szemle*, 55:2, pp. 149-168.
- Nagengast, Carole (1991): *Reluctant Socialists, Rural Entrepreneurs. Class, Culture, and the Polish State*. Westview Press, Boulder
- North, Douglass Cecil (1990): *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge University Press, Cambridge
- North, Douglass Cecil (2005): *Understanding the Process of Economic Change*. Princeton University Press, Princeton
- OECD (2010a): *OECD Economic Surveys, Hungary*. Paris
- OECD (2010b): *OECD Economic Surveys, Poland*. Paris
- Opper, Sonja (2004): The Political Economy of Privatization: Empirical Evidence from Transition Economies. *Kyklos*, 57:4, pp. 559-586.
- Pejovich, Svetozar (2003): Understanding the Transaction Costs of Transition: it's the Culture, Stupid. *Review of Austrian Economics*, 16:4, pp. 347-361.
- Platteau, Jean-Philippe (2000): *Institutions, Social Norms, and Economic Development*. Academic Publishers & Routledge, Harwood
- Rodrik, Dani – Subramanian, Arvind – Trebbi, Francesco (2004): Institutions Rule: The Primacy of Institutions over Geography and Integration in Economic Development. *Journal of Economic Growth*, 9:2, pp. 131-165.
- Roland, Gerard (2000): *Transition and Economics: Politics, Markets, and Firms*. MIT Press, Cambridge
- Sachs, Jeffrey (1994): *Poland's Jump to the Market Economy*. MIT Press, Cambridge

- Slay, Ben (1994): *The Polish Economy: Crisis, Reform, and Transformation*. Princeton University Press, Princeton
- Stark, David – Bruszt, László (1998): *Postsocialist Pathways. Transforming Politics and Property in East Central Europe*. Cambridge University Press, Cambridge
- Svejnar, Jan (2002): Transition Economies: Performance and Challenges. *Journal of Economic Perspectives*, 16:1, pp. 3-28.
- Tabellini, Guido (2005): *Culture and Institutions: Economic Development in the Regions of Europe*. CESifo Working Paper 1492, CESifo, München
- Wagener, Hans-Jürgen (1998, szerk.): *Economic Thought in Communist and Post-Communist Europe*. Routledge, London
- Williamson, Claudia R. (2009): Informal institutions rule: institutional arrangements and economic performance. *Public Choice*, 139, pp. 371-387.
- Williamson, Oliver E. (2000): The New Institutional Economics: Taking Stock, Looking Ahead. *Journal of Economic Literature*, 38:3, pp. 595-613.

5. A témakörrel kapcsolatos publikációk

Könyvfejezet:

- 1) Kozenkow, Judit (2010): Poland country profile 1990-2010. In: Palánkai, Tibor (2010, szerk.): *Tanulmányok az európai integráció témaköréből. Integráció mérése – integrációs profilok. 3. füzet.* (Studies on European Integration), Savaria Press, Szombathely, pp. 209-214.
- 2) Kozenkow, Judit (2009): Merre tart a kelet-közép-európai régió a válság hatására? In: Magas, István (2009, szerk.): *Világgazdasági válság 2008-2009. Diagnózisok és kezelések.* Aula Kiadó, Budapest, pp. 369-387.
- 3) Kozenkow, Judit (2009): Az Európai Unió bővítésének hatása a kelet-közép-európai országok politikai viszonyaira. In: Bóka, Éva (2009, szerk.): *Európa újragondolása, 2009.* Grotius E-Könyvtár, pp. 23-33.

Referált szakmai folyóirat:

- 4) Kozenkow, Judit (2011): New Institutional Economics: Foundations and Latest Trends. *Society and Economy*, Online Preview, megjelenés: December
- 5) Kozenkow, Judit (2011): Merre tart az új intézményi közgazdaságtan? (Összefoglaló a Douglass C. North tiszteletére St. Louisban 2010. november 4. és 6. között rendezett konferenciáról). *Közgazdasági Szemle*, 58:2, pp. 190-194.
- 6) Kozenkow, Judit (2010): A szocializmus és rendszerváltás tanulságai a jelen számára. Kornai János: Szocializmus, kapitalizmus, demokrácia és rendszerváltás – Nyolc tanulmány című könyvéről. *Competitio*, 9:2, pp. 152-156.

Egyéb folyóirat:

- 7) Kozenkow, Judit (2010): A mainstream és az új intézményi közgazdaságtan versenye a posztszocialista térségben. *Grotius*, November